

Agnieszka Freliszka

PROCES SKRÓCONY WEDŁUG MOTU PROPRIO
MITIS IUDEX DOMINUS IESUS

Promulgowanie przez papieża Franciszka listu apostolskiego motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* z dnia 15 sierpnia 2015 r. wielokrotnie utożsamiane jest z pewnego rodzaju rewolucją w Kościele Katolickim. Nowe przepisy zostały określone „szybką ścieżką tzw. rozwodów kościelnych”. Sformułowanie to nie jest jednak słuszne. Motu proprio nie wprowadza zmian w nauczaniu Kościoła o małżeństwie. Doktryna o nierozzerwalności węzła małżeńskiego wypracowana przez Kościół jest nadal aktualna w niezminionej formie. Papież Franciszek podkreśla, iż opublikowane przepisy „nie mają na celu promowania nieważności małżeństwa, ale przyspieszenie procesów, jak również ich uproszczenie w taki sposób, aby serca wiernych, którzy oczekują na wyjaśnienie swojej sytuacji nie były zbyt długo zniewolone przez mroki wątpliwości z powodu opóźnienia w wydaniu wyroku”¹. Dokument z pełnym poszanowaniem odnosi się do wszelkich zasad dotyczących małżeństwa. Dostrzegając coraz to większą liczbę wiernych odwracających się od struktur prawnych Kościoła, papież Franciszek postanowił, iż dyscyplina kościelna powinna jeszcze bardziej odpowiadać prawdzie wyznawanej wiary. Dlatego też zmiany w przepisach mają na ce-

MGR LIC. AGNIESZKA FRELISZKA – doktorant, Katedra Kanonicznego Prawa Administracyjnego i Prawa o Dobrach Doczesnych Kościoła, Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; adres do korespondencji: ul. Perkuna 74/11, 04-124 Warszawa; e-mail: a.freliszka@gmail.com

¹ Franciscus, Litterae apostolicae motu proprio datae *Mitis Iudex Diminus Iesus* quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur (15.08.2015); tekst polski w: *List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015 [dalej cyt.: MIDI], preambuła.

lu nie tylko uproszczenie, ale również przyspieszenie działania sądów kościelnych (MIDI, preambuła).

W swojej wypowiedzi podkreśla to również przewodniczący Papieskiej Rady Tekstów Prawnych, kard. Francesco Coccopalmerio. Tłumaczy on, że proces ma prowadzić do nieważności małżeństwa. „A więc nie chodzi tutaj o proces, który unieważnia związek małżeński. Nieważność i unieważnienie to dwie różne rzeczy. Stwierdzenie nieważności małżeństwa to coś zupełnie innego, niż decyzja o unieważnieniu związku małżeńskiego. Zmiany są natury czysto duszpasterskiej i polegają na tym, by przyspieszyć proces stwierdzający nieważność małżeństwa, tak, aby szybciej służyć wiernym, którzy znaleźli się w takich sytuacjach. Zasady są zupełnie jasne: proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa z pewnością może zostać przyspieszony, jednak musi się to dzieć z całkowitym poszanowaniem jego natury, którą jest poszukiwanie prawdy” [Coccopalmerio 2016].

Jedną z ważniejszych nowelizacji wprowadzonych do przepisów prawa kanonicznego, a dokładniej do przepisów dotyczących procesów o stwierdzenie nieważności małżeństwa, jest niewątpliwie ustanowienie procesu skróconego. *Processus brevior* (z łac. proces skrócony), funkcjonował w terminologii kodeksowej już wcześniej. Motu proprio *Causus Matrimoniales* z 1971 r. papieża Pawła VI miało za zadanie – podobnie jak dokument papieża Franciszka – uprościć proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Jednak wówczas termin ten odnosił się tylko do procedury II instancji [Nowakowski 2012, 97-98]. Obecnie pojęcie *processus brevior* nabrało nowego znaczenia. Dotyczy ono nowej instytucji prawnej, jaką jest proces małżeński skrócony przed biskupem, często też określany jako proces biskupi (MIDI, preambuła).

1. ROLA BISKUPA DIECEZJALNEGO

Na wstępie należy podkreślić, iż proces skrócony, jak tłumaczy papież Franciszek, jest procesem sądowym, a nie administracyjnym. „Nie dlatego, że wymaga tego natura rzeczy, ale przede wszystkim dlatego, że wymaga tego konieczność zagwarantowana w najwyższym stopniu ochrony prawdy świętego węzła, a to właśnie zabezpieczają gwarancje porządku sądowego” (MIDI, preambuła). Warto również zaznaczyć, że zgodnie z Kodeksem Pra-

wa Kanonicznego z 1983 r.², procesy o stwierdzenie nieważności małżeństwa nie mogą być rozpatrywane jako procesy ustne (kan. 1690). Dlatego też należy stwierdzić, iż proces skrócony także nie może być rozpatrywany w takim trybie.

Papież Franciszek dostrzegając, iż czas, w jakim ma być rozpatrzona sprawa o nieważność małżeństwa w procesie skróconym, może nie sprzyjać doktrynie o nierozzerwalności węzła, postanowił, aby w procesie tym sędzią został ustanowiony jedynie biskup, „który mocą swojego zadania pasterskiego daje największą gwarancję katolickiej jedności z Piotrem w wierze i dyscyplinie” (MIDI, preambuła).

Papież uzasadnia swoją decyzję odwołując się do postanowień Soboru Watykańskiego II, które umacniają pozycję biskupa diecezjalnego (MIDI, preambuła). W konstytucji *Lumen gentium* biskupi określani są jako trwałe i widzialne źródło oraz „fundament jedności w swoich partykularnych Kościołach, uformowanych na wzór Kościoła powszechnego, w którym istnieje i z którego się składa jeden i jedyny Kościół katolicki. Biskupi kierują powierzonymi sobie poszczególnymi Kościołami jako zastępcy i legaci Chrystusa”. Władza, jaką sprawują, jest władzą własną, zwyczajną i bezpośrednią, a na jej mocy biskup ma święte prawo i obowiązek stosowania praw dla swoich poddanych, sprawowania sądów i kierowania wszystkim, co należy do dziedziny kultu oraz apostołatu³.

Zgodnie z kan. 1683, kompetentnym do orzekania w sprawach o nieważność małżeństwa w procesie skróconym jest biskup diecezjalny, a także zrównani z nim przełożeni Kościołów partykularnych, jak np. prałat lub opat terytorialny, wikariusz bądź prefekt apostolski, czy też administrator apostolski (kan. 368; 381). Biskup nie może delegować swojej władzy sądowniczej innemu podmiotowi, jak również udzielać specjalnego zlecenia swojemu wikariuszowi sądowemu (kan. 135 § 3) [Majer 2015, 165].

² *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

³ *Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio dogmatica de Ecclesia Lumen gentium* (21.11.1964), AAS 57 (1965), s. 5-71; tekst polski w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 104-66, nr 23.

2. PRZESŁANKI KONIECZNE DO WSZCZĘCIA PROCESU SKRÓCONEGO

W celu rozpatrzenia sprawy o nieważność małżeństwa w formie procesu skróconego, skarga powodowa powinna być złożona przez obydwój małżonków, bądź też przez jednego z nich, ale za zgodą drugiego (MIDI, kan. 1683, 1°). Rodzi się pytanie: czego można oczekiwać od stron w przypadku ich zgodnego stanowiska, a czego w przypadku gdy, tylko jedna strona wnosi skargę? Wydaje się więc, że w pierwszej sytuacji małżonkowie, zgodnie wnosząc prośbę o stwierdzenie nieważności ich małżeństwa, zobowiązują się tym samym do uczestniczenia w postępowaniu, do wspólnego zgłoszenia środków dowodowych, a także do określenia tego samego hipotetycznego tytułu nieważności [Adamowicz 2015, 95]. Zasadne tu będzie również stwierdzenie, że skarga powinna być podpisana przez obie strony procesu.

Ilość wnoszonych tytułów jest tematem dość szeroko komentowanym. Zakłada się jednak, iż, aby proces skrócony spełnił swoją rolę, sprawa powinna mieć charakter oczywisty, a potrzebne dowody powinny być łatwe i szybkie do zebrania. Dlatego też można wnioskować, że najbardziej korzystne i zasadne byłoby zastosowanie tylko jednego tytułu, aby nie wywoływać dodatkowych dyskusji spornych, a co za tym idzie, nie powoływać również nowych środków dowodowych, gdyż sprawa wówczas może stać się nieoczywista [Greszata-Telusiewicz 2015, 82-84]. Ponadto, w dalszym toku postępowania jeden tytuł ułatwi wikariuszowi sądowemu podjęcie decyzji, czy sprawa powinna być rozpatrzona w formie procesu skróconego, czy też powinna trafić do procesu zwyczajnego [Adamowicz 2015, 95].

Drugi przypadek rysuje się w odmienny sposób. Skarga powodowa zostaje złożona tylko przez jednego z małżonków, a drugi z nich, mimo że wie o procesie i przyłącza się do wspólnego stanowiska, nie podpisuje jej. Wówczas musi on i tak wyrazić zgodę na jego rozpoczęcie w sposób wyraźny i formalny [Majer 2015, 166]. Jak zaznacza Papieska Rada Tekstów Prawnych, sposób wyrażenia zgody może być różny, natomiast musi on w sposób publiczny i niebudzący wątpliwości uzewnętrzniać akt woli strony⁴. Zgoda może być wyrażona zarówno w formie pisemnej, jak i ustnej. Zgodnie z „Zasadami proceduralnymi w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa”, „sędzia może przyjąć prośbę ustną ilekroć strona ma prze-

⁴ Papieska Rada Tekstów Prawnych, Odpowiedź z dnia 1 października 2015 r., N. 15138/2015.

szkodę w przedstawieniu skargi powodowej; musi on jednak nakazać notariuszowi, aby zredagował na piśmie dokument, który ma być odczytany stronie oraz przez nią potwierdzony” (MIDI, art. 10).

Warto podkreślić, iż bez względu na to, czy skarga zostanie wniesiona przez obydwoje małżonków, czy też tylko przez jednego z nich, wspólnie są oni zobowiązani do czynnego udziału w procesie. Nie wystarczy, aby strony wniosły jedynie skargę o stwierdzenie nieważności małżeństwa przed biskupem, a następnie pozostawiły dalszy bieg sprawy trybunałowi. Strony muszą pozostawać do dyspozycji sądu w zakresie dochodzenia do prawdy obiektywnej [Greszata-Telusiewicz 2015, 82-84]. Nie jest możliwe wdrożenie procesu biskupiego w sytuacji, gdy miejsce pobytu strony pozwanej jest nieznane. Ponadto, w tym przypadku ma miejsce również domniemanie braku sprzeciwu na proces biskupi, oparte na dwukrotnym, nieskutecznym doręczeniu prawidłowego wezwania stronie [Adamowicz 2015, 95].

Wokół tematu zgodnej prośby obydwojga małżonków, zasadne jest pytanie dotyczące wiarygodności i uczciwości stron procesowych. Zdaniem P. Majera niepokojące jest preferowanie zgodnego żądania obu stron w procesie o stwierdzenie nieważności. „Wymóg ten może stworzyć złudne przeświadczenie, że jeśli obie strony oświadczą, że zgadzają się co do nieważności swego małżeństwa, ich sprawa będzie załatwiona szybko i po ich myśli. Rodzi to uzasadnione obawy, że orzeczenie nieważności małżeństwa za zgodą stron będzie postrzegane jako łatwiejsze, co może prowadzić do poważnych nadużyć w postaci zмовы procesowej małżonków” [Majer 2015, 166]. Inny problem stanowi równość stron w procesie. Małżonkowie, którzy są zgodni co do rozpoczęcia procesu, mają szansę na dużo szybszy i łatwiejszy proces aniżeli ci, u których jedna ze stron, z czystej złośliwości, nie zgadza się na proces [Majer 2015, 166].

Jednak z drugiej strony należy spojrzeć na to zagadnienie, jako na źródło bardzo cennych informacji w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Bardzo rzadko zdarzają się sytuacje, w których to obie strony sporu uczestniczą w procesie oraz są skłonne przedstawić swoje racje w jednej skardze. Często bywa tak, że strony nie są w stanie znaleźć wspólnej nici porozumienia, ze względu na łączącą je przeszłość. Fakt, że chcą wyjaśnić, czy ich małżeństwo było zawarte na forum kościelnym w sposób ważny czy nie, bez względu na to, czy tytuł nieważności postawiono po jednej i po drugiej stronie, jest zjawiskiem bardzo pozytywnym. Nikt inny, jak same strony procesu, nie będzie w stanie przedstawić życia małżeńskiego w sposób najbardziej odzwierciedlający prawdę.

Proces skrócony przed biskupem, podobnie jak proces zwyczajny, rozpoczyna złożenie skargi powodowej we właściwym trybunale. Wprowadzenie nowych przepisów dotyczących procesu skróconego nie zmieniło formy prowadzenia wstępnego etapu procesu. Podstawowy przepis formułujący zawartość skargi powodowej również pozostał bez zmian, natomiast, jeżeli chodzi o proces skrócony, został on uzupełniony dodatkowymi dyspozycjami. Skarga, oprócz standardowych wymogów zawartych w kan. 1504, powinna: 1) przedstawiać krótko, całościowo i jasno fakty, na których opiera się żądanie; 2) wskazać dowody, które mogłyby być natychmiast zebrane przez sędziego; 3) zawierać w załączniku dokumenty, na których opiera się żądanie (MIDI, kan. 1684).

Papież Franciszek zamieścił okoliczności dotyczące rzeczy lub osób, które dopuszczają rozpoznanie sprawy o nieważność małżeństwa w formie procesu skróconego przed biskupem (MIDI, kan. 1683, 2°). Ustawodawca wymienia tylko kilka przykładów, takich jak: brak wiary, który może prowadzić do symulacji konsensusu lub błędu determinującego wolę, krótki czas pożycia małżeńskiego, aborcję dokonaną dla uniknięcia zrodzenia potomstwa, pozostawanie w relacji pozamałżeńskiej w czasie zawierania małżeństwa lub wkrótce po ślubie, podstępne zatajenie bezpłodności, poważnej choroby zakaźnej, potomstwa z wcześniejszego związku lub pozbawienia wolności, zawarcia małżeństwa z przyczyny całkowitej obcej życiu małżeńskiemu lub wynikającej z nieoczekiwanej ciąży kobiety, użycie przemocy fizycznej w celu wymuszenia konsensusu, brak używania rozumu potwierdzony dokumentacją medyczną (MIDI, art. 14 § 2). Wymieniony katalog okoliczności jest katalogiem otwartym i można do niego dodawać kolejne przypadki. Należy jednak zaznaczyć, iż wszystkie te okoliczności są jedynie pewnego rodzaju wskazówką. Każda sprawa o stwierdzenie nieważności jest indywidualna. Nie w każdej, w której pojawią się przytoczone okoliczności, sędzia osiągnie pewność moralną pozwalającą orzec jego nieważność [Majer 2015, 194-95].

Bardzo ważne jest również to, aby w skardze przytoczone zostały „okoliczności dotyczące faktów lub osób, poparte zeznaniami lub dokumentami, które nie wymagają przeprowadzenia dokładniejszego badania albo dochodzenia oraz w sposób oczywisty wskazują na nieważność” (MIDI, kan. 1683, 2°). Ustawodawca nie wyjaśnił, jakie kryteria powinien spełniać dowód, aby można go było uznać za oczywisty. Zgodnie ze słownikową definicją wyrażenie „oczywisty” oznacza, „taki, który w widoczny sposób jest zgodny z prawdą”. Słowo to utożsamiane jest również z czymś namacal-

nym, prawdziwym, bezspornym, czy też niewątpliwym [Dunaj 2002, 393]. Ustawodawca odwołuje się w tym przypadku „do doświadczenia, jakie posiada każdy przeciętnie wykształcony i przeciętnie rozumny człowiek”. Dowody wskazane w skardze powinny być na tyle silne, aby mogły samodzielnie wytworzyć pewność moralną, bez dodatkowego zgłębiania sprawy [Majer 2015, 168].

Dołączenie dokumentów do skargi powodowej w procesie skróconym jest obowiązkowe. To wymóg bardziej restrykcyjny, niż w procesie zwyczajnym, w którym dowody z dokumentów można było dostarczyć w czasie trwania procesu [Majer 2015, 172]. W skardze należy przedstawić dowody, które mogłyby być natychmiast zebrane przez sędziego (MIDI, kan. 1684). Jednym z rodzajów dokumentów, mających duże znaczenie dla sprawy, jest dokumentacja medyczna, która w sposób oczywisty wykluczy zasięgnięcia opinii biegłego z urzędu. Nie można powoływać się na opinię biegłych czy dowody z dokumentów, na których wydanie trzeba poczekać dłuższy czas. Podobna sytuacja zachodzi w odniesieniu do świadków. Nie powinno się powoływać na świadków osób, które ze względu np. na stan zdrowia, czy też na odległe miejsce zamieszkania, nie będą w stanie w ciągu miesiąca przybyć na przesłuchanie. Podanie takiego dowodu może wydłużyć pracę sądu, a co za tym idzie spowodować, że proces biskupi przestanie mieć znamiona procesu skróconego. Dlatego też, powołując świadków, w skardze powinny być zawarte ich adresy, tak, aby można ich było bez zwłoki wezwać na posiedzenie. Sugeruje się również, aby już w samej skardze przedstawić, co może wnieść do sprawy zeznanie każdego ze świadków [Majer 2015, 172].

3. PRZEBIEG PROCESU

Gotowa skarga powinna trafić do wikariusza sądowego, który jest kompetentny do jej rozpatrzenia. Wikariusz sądowy w procesie biskupim odgrywa bardzo ważną rolę. Mimo, iż prośba stron o proces skrócony adresowana jest bezpośrednio do biskupa diecezjalnego, to decyzja o jego prowadzeniu może być podjęta jedynie przez oficjała i tylko wtedy, gdy wszystkie wymogi z kan. 1683 są spełnione. Jeżeli zostanie przedłożona skarga powodowa w celu rozpoczęcia procesu zwykłego, a wikariusz sądowy stwierdzi, że może ona zostać rozpoznana w procesie skróconym, powinien on wraz z notyfikacją skargi, zgodnie z kan. 1676 § 1, dostarczyć ją stronie

pozwaney, która jej nie podpisała i jednocześnie poprosić ją o poinformowanie sądu, czy zamierza przyłączyć się do przedstawionego żądania i uczestniczyć w procesie (MIDI, art. 15). Oficjał ma prawo skierować sprawę do rozpoznania w procesie skróconym, o ile oczywiście strony wyrażą na to zgodę, a także uzupełnią skargę o istotne elementy wspomniane w kan. 1684.

Główną rolą wikariusza sądowego jest takie wydanie decyzji i przygotowanie procesu, aby biskup diecezjalny na podstawie przedłożonych materiałów mógł osiągnąć pewność moralną lub stwierdzić, że takiej pewności nie ma. Jeżeli oficjał ma jakiegokolwiek wątpliwości co do nieważności małżeństwa, wówczas przekazuje sprawę do rozpatrzenia w trybie zwyczajnym [Greszata-Telusiewicz 2015, 81]. Jeżeli skarga nie spełnia wymogów prawnych, może zostać odrzucona. Wówczas wzywa się stronę powodową do skorygowania bądź uzupełnienia wad i ponownego złożenia wniosku o stwierdzenie nieważności małżeństwa, już na podstawie kompletnej skargi. Niestety, gdy oficjał zdecyduje, że sprawę należy przekazać do trybu zwyczajnego, strona powodowa nie może w żaden sposób odwołać się od tej decyzji. Ponadto, jeżeli dekret został już wydany przez wikariusza sądowego, to biskup diecezjalny również nie może go uchylić [Majer 2015, 174].

Po przyjęciu skargi i otrzymaniu stanowiska zarówno strony pozwanej, jak i obrońcy węzła małżeńskiego, wikariusz sądowy wydaje dekret. Informuje w nim przede wszystkim, że sędzią będzie biskup diecezjalny. Dodatkowo określa formułę wątpliwości, powołuje instruktora i asesora, a następnie wzywa wszystkich innych, którzy powinni wziąć udział w posiedzeniu, które winno odbyć się w ciągu trzydziestu dni (MIDI, kan. 1685). Co do zasady, wszystkie dowody powinny być załączone do skargi powodowej, jednak gdy strony chciałyby podczas posiedzenia złożyć jeszcze jakiś dokument, którego nie ma w skardze, instruktor może go przyjąć, o ile nie wpłynie to na przedłużenie procesu [Majer 2015, 174].

Udział w procesie instruktora, jak i asesora jest obowiązkowy. Asesor pełni funkcję doradczą. Na funkcję tę może być powołana zarówno osoba duchowna, jak i świecka (kan. 1424). Nie ma również obowiązku, aby osoba ta była biegła w prawie kanonicznym. Wymogami, jakie muszą być spełnione, jest jedynie sprawdzone życie oraz biegłość w naukach prawnych lub humanistycznych (MIDI, kan. 1673 § 4). Z kolei instruktor pełni dużo bardziej odpowiedzialną rolę. Przede wszystkim ma on za zadanie przeprowadzić postępowanie dowodowe, gdyż biskup diecezjalny – pomimo

tego, że jest sędzią – nie uczestniczy w procesie skróconym aż do momentu wyrokowania. Wikariusz sądowy ma prawo wyznaczyć siebie samego jako instruktora, jednak jeśli to możliwe, zaleca się, aby instruktorem była osoba z diecezji, z której pochodzi sprawa (MIDI, art. 16). Może się zdarzyć, że wśród osób biorących udział w procesie, instruktor będzie jedynym specjalistą w zakresie prawa kanonicznego, gdyż ani biskup diecezjalny, ani asesor nie muszą mieć wykształcenia kanonistycznego [Majer 2015, 174].

Instruktor, o ile to możliwe, powinien przeprowadzić postępowanie dowodowe podczas jednego posiedzenia (MIDI, kan. 1686). Trzydziestodniowy termin wyznaczony przez prawodawcę jest terminem danym wikariuszowi sądowemu, aby mógł tak zorganizować pracę sądu, żeby proces przebiegł sprawnie i szybko [Majer 2015, 174]. Ponadto w wezwaniu do sądu powinna znaleźć się informacja dla stron, o prawie do złożenia propozycji kwestii niezależnych do skargi powodowej, co do których proszą o przesłuchanie świadków (MIDI, art. 17). Nowością, jaka została wprowadzona przez papieża Franciszka, jest art. 18 „Zasad proceduralnych”. W procesie zwyczajnym strony nie mogą być obecne przy zeznaniach świadków, chyba że sędzia, zwłaszcza gdy sprawa dotyczy dobra prywatnego, uzna, że trzeba je dopuścić. Mogą natomiast być obecni ich adwokaci lub pełnomocnicy, jeżeli sędzia nie uzna, że z powodu okoliczności rzeczy i osób, należy postępować z zachowaniem tajemnicy (kan. 1559). Ustawodawca stanowi, że strony i ich adwokaci, mogą uczestniczyć w przesłuchaniu drugiej strony oraz świadków, chyba że instruktor uważa inaczej. Wszystkie odpowiedzi, zarówno stron, jak i świadków, powinny być zredagowane na piśmie przez notariusza w sposób zwięzły. W odpowiedziach powinny znaleźć się jedynie te fakty, które dotyczą przedmiotu sporu (MIDI, art. 18 § 2).

W odróżnieniu od procesu zwyczajnego, w procesie biskupim nie ma dekretu zamykającego postępowanie dowodowe. Kończy się ono wyznaczeniem piętnastodniowego terminu na przedstawienie uwag obrońcy wężła małżeńskiego, a także wniosków obrończych stron, jeżeli takie zgłaszają (MIDI, kan. 1686). Instruktor powinien uczynić to na zakończenie posiedzenia, kiedy wszystkie strony są obecne. Ponadto w procesie skróconym nie ma publikacji akt. Wydaje się, że nie jest to tak bardzo potrzebne, biorąc pod uwagę czas procedowania, znajomość sprawy przez strony, a także zwięzły materiał dowodowy [Majer 2015, 174]. Zarówno obrońca wężła małżeńskiego, jak i adwokaci stron, mają prawo do przeglądania akt sądowych i zapoznania się z dokumentami przedłożonymi przez strony (MIDI, kan. 1677 § 1).

4. WYROK

Po zakończeniu piętnastodniowego terminu na przedstawienie uwag obrońcy węzła małżeńskiego oraz wniosków obrończych stron, oficjał przekazuje akta biskupowi diecezjalnemu. Jest on zobowiązany do zapoznania się z otrzymanymi aktami, uwagami obrońcy, a także wnioskami stron, jeżeli takie zostały złożone oraz do skonsultowania się z instruktorem oraz asesorem (MIDI, kan. 1687 § 1).

Przed wydaniem pozytywnego wyroku biskup diecezjalny musi osiągnąć pewność moralną. Do osiągnięcia pewności moralnej wymaganej przez prawo nie wystarczy przeważające znaczenie dowodów i poszlak. Wymaga się, aby była wykluczona jakakolwiek roztropna, pozytywna wątpliwość popełnienia błędu, tak co do prawa, jak i co do ustaleń faktycznych (MIDI, art. 12). Jak podkreślał Jan Paweł II w przemówieniu do Roty Rzymskiej w 1980 r. „żadnemu sędziemu nie wolno wydać wyroku stwierdzającego nieważność małżeństwa, jeżeli nie uzyska on przedtem pewności moralnej, co do istnienia tejże nieważności. Nie wystarczy jedynie prawdopodobieństwo dla rozstrzygnięcia sprawy”⁵.

W praktyce sądowej pojawiają się trzy rozróżnienia na stopnie pewności moralnej. Pewność moralna ścisła, to taka, która wyklucza bardzo małą możliwość pomyłki. Pewność moralna szeroka, to pewność moralna zwykle pożądana w systemie kanonicznym, wystarczająca w przypadkach zwyczajnego rozstrzygnięcia sprawy w procesie stwierdzenia nieważności małżeństwa. Z kolei pewność moralna najszersza zakłada, że osiągnięto minimalny fundament dla wydania wyroku deklaratywnego, co do materii o mniejszym znaczeniu. Wydaje się, że w procesie skróconym wymagana jest pewność moralna w sensie ścisłym, gdyż w innym wypadku sprawa trafiłaby do procesu zwyczajnego [Dzierżon 2015, 109-25].

Pewność moralna musi zostać uzyskana jedynie w przypadku wyroku *pro nullitatae matrimonii*, czyli w przypadku nieważności małżeństwa. Biskup diecezjalny nie może orzec nieważności małżeństwa, jeżeli nie osiągnął wspomnianej wyżej pewności. Nie wydaje on wówczas wyroku, a sprawę przekazuje do rozpatrzenia w procesie zwyczajnym [Majer 2015, 174].

Biskup diecezjalny po wydaniu wyroku powinien sporządzić go na piśmie. Wyrok musi być podpisany przez biskupa i notariusza. W swojej tre-

⁵ Cyt. za: Mierzejewski 2013, 144.

ści powinien przedstawiać motywy podjętej decyzji w sposób zwięzły i uporządkowany oraz być notyfikowany stronom, co do zasady w ciągu miesiąca od dnia wydania decyzji (MIDI, art. 20 § 2).

5. APELACJA

Wyrok jest sądowym rozstrzygnięciem sporu, jaki toczy się między dwiema stronami. Aby mógł on spełniać swoją rolę społeczną musi być sprawiedliwy, czyli opierać się na prawdzie obiektywnej. Ustawodawca kościelny, stanowiąc odpowiednie przepisy procesowe starał się, aby sędzia wydając wyrok był przekonany o jego sprawiedliwości. Biorąc pod uwagę wszelkie sytuacje, przewidział również możliwość wydania wyroku niesprawiedliwego. Uruchomił dlatego prawo apelowania, czyli odwołania się do sędziego wyższej instancji, w celu naprawienia błędów sędziego instancji niższej [Ciesielski 1987, 189-90]. Prawo do wniesienia apelacji jest prawem strony do sprawiedliwego procesu. Stanowi poszanowanie dwóch uprawnień stron: prawa do działania w sądzie oraz prawa do obrony prawnej przed sądem [Leszczyński 2012, 159-74]. Nie można więc stron pozbawić tego prawa, gdyż byłoby to złamanie zasady apelacyjności i stałoby w sprzeczności z zasadą *salus animarum* [Greszata-Telusiewicz 2015, 89].

Z uwagi na fakt, że do rozpoczęcia procesu biskupiego wymagana jest zgoda obojga małżonków, możliwość wniesienia apelacji od wyroku biskupa diecezjalnego wydaje się być tylko poszanowaniem zasady apelacyjności. Małżonkowie, godząc się wspólnie na proces o stwierdzenie nieważności ich małżeństwa oraz na wnoszone tytuły prawne, powinni zaniechać wniesienia apelacji. Jednak nie można wykluczyć, iż jedna ze stron po wydaniu wyroku skorzysta z prawa do apelacji, gdyż będzie czuła się pokrzywdzona, np. uzasadnieniem tegoż wyroku [Majer 2015, 189].

W dotychczasowych przepisach wyjaśniających postępowanie apelacyjne nie było możliwości odrzucenia apelacji. Obecnie motu proprio przewiduje taką możliwość. Sytuacją, w której może dojść do takiego zdarzenia, jest działanie strony na zwłokę, czyli umyślnego przedłużania procesu. O odrzuceniu apelacji decyduje samodzielnie metropolita lub inny biskup apelacyjny, wydając dekret. Jeżeli natomiast apelacja zostanie przyjęta, przekazuje sprawę do rozpatrzenia w procesie zwyczajnym na drugim stopniu (MIDI, kan. 1687 § 4). Zniesienie obowiązkowej dwuinstancyjności dotyczy także procesu skróconego. Po upływie terminów ustalonych na

wniesienie apelacji, wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa w pierwszej instancji staje się wykonalny (MIDI, kan. 1679).

ZAKOŃCZENIE

Ustanowienie procesu małżeńskiego przed biskupem jest wyrazem otwartości i rozumienia przez Kościół Katolicki potrzeby sprawniejszego poszukiwania prawdy o zawartym małżeństwie. Powinno się ono odbywać w duchu wszystkich wcześniej ustalonych przez ustawodawcę zasad, dotyczących doktryny o nierozzerwalności węzła małżeńskiego. Krótki czas rozpatrywania spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa w żaden sposób nie może wpłynąć na jakość wydawanych wyroków. Dlatego też nowe przepisy zostały skonstruowane w taki sposób, aby ułatwić wikariuszowi sądowemu podjęcie decyzji o wszczęciu procesu skróconego oraz przeprowadzeniu postępowania dowodowego.

Należy pamiętać, iż proces skrócony jest procesem możliwym do prowadzenia tylko w wyjątkowych sytuacjach. Są nimi sytuacje oczywiste, niebudzące żadnych wątpliwości. Przed złożeniem skargi strony muszą więc zadbać o to, by była ona kompletna i poparta takimi dowodami, które samodzielnie doprowadzą do osiągnięcia pewności moralnej przez sędziego, którym jest biskup diecezjalny. Wydaje się zatem, iż dużą rolę w pierwszym etapie procesu powinni odegrać adwokaci kościelni, którzy swoją wiedzą i doświadczeniem winni dokładnie wyjaśnić, na czym polega proces przed biskupem, tak, aby strony nie czuły zawodu w sytuacji, w której ich skarga zostanie przekazana do procesu zwyczajnego. Dlatego też należy spodziewać się, iż liczba spraw rozpatrywanych w procesie skróconym nie będzie nawet w niewielkim stopniu zbliżona do tych, rozpatrywanych w procesie zwyczajnym.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.

- Franciscus, Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Diminus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur (15.08.2015); tekst polski w: List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015.
- Papieska Rada Tekstów Prawnych, Odpowiedź z dnia 1 października 2015 r., N. 15138/2015.
- Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio dogmatica de Ecclesia Lumen gentium (21.11.1964), AAS 57 (1965), s. 5-71; tekst polski w: Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 104-66.

Literatura

- Adamowicz, Leszek. 2015. „Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego.” W *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. Jan Krajczyński, 93-108. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Ciesielski, Stefan. 1987. „Wniesienie apelacji w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa.” *Prawo Kanoniczne* 30, nr 3-4:189-90.
- Coccopalmerio, Francesco. „Uproszczenie procesu o stwierdzenie nieważności ślubu kościelnego.” http://pl.radiovaticana.va/news/2015/09/08/uproszczenie_procesu_o_stwierdzenie_niewa%C5%BCno%C5%9Bci_%C5%9Blubu/1170420 [dostęp: 7.03.2016].
- Dunaj, Bogusław, red. 2002. *Popularny słownik języka polskiego*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza PAPIRUS.
- Dzierżon, Ginter. 2015. „Pewność moralna w procesie skróconym i w procesie zwykłym.” W *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. Jan Krajczyński, 109-25. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Greszata-Telusiewicz, Marta. 2015. „Processus brevior.” W *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. Jan Krajczyński, 75-92. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Leszczyński, Grzegorz. 2012. „Prawo wiernego do sprawiedliwego procesu.” *Prawo Kanoniczne* 55, nr 4:159-74.
- Majer, Piotr. 2015. „Proces małżeński skrócony przed biskupem.” W *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. Piotr Skonieczny, 163-217. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Mierzejewski, Krzysztof. 2013. „Poszukiwanie prawdy obiektywnej a pewność moralna sędziego w kanonicznym procesie małżeńskim.” *Prawo Kanoniczne* 56, nr 1:137-52.
- Nowakowski, Bartosz. 2012. „Processus brevior – zwykła formalność czy wyraz wielkiego zaufania.” *Ius Matrimoniale* 17, nr 23:97-111.

Proces skrócony według motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*

Streszczenie

Proces skrócony jest nową instytucją prawną wprowadzoną przez motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*. Ma on na celu uprościć i przyspieszyć procedurę rozpatrywania spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa, przy jednoczesnym poszanowaniu wszelkich zasad dotyczących nierozzerwalności węzła małżeńskiego. W pracy zawarte zostały najważniejsze zagadnienia, z którymi muszą zmierzyć się i o których muszą wiedzieć zainteresowani złożeniem prośby o rozpatrzenie skargi w procesie skróconym. Określenie koniecznych przesłanek do rozpoczęcia procesu, a także opisanie poszczególnych etapów procesu z uwzględnieniem konkretnych terminów, powinno ułatwić odnalezienie się w nowej rzeczywistości przepisowej, a także zdefiniować, jaki rodzaj spraw kwalifikuje się do rozpatrzenia w procesie biskupim.

Słowa kluczowe: proces skrócony; *processus brevior*; biskup diecezjalny; sędzia jednoosobowy; stwierdzenie nieważności małżeństwa

The Shorten Process in Motu Proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*

Summary

The shorten process is a new legal institution, introduced by motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*. Its aim is to simplify and make the marriage invalidation process faster, respecting the rules of inseparable marriage bonds. The thesis includes the most important issues which have to face and know people who are interested in taking into consideration their complain in the shorten process. The definition of circumstances, necessary for process beginning, as well as description of process stages with regarding the concrete dates, should make the definition of what type of cases should be qualified for taking into bishop's process consideration easier.

Key words: shorten process; *processus brevior*; bishop; single judge; marriage invalidation

Information about Author: AGNIESZKA FRELISZKA, J.C.L. – Ph.D. student, Department of Canon Administrative Law and Law on Temporal Goods of the Church, Faculty of Canon Law at the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw; ul. Perkuna 74/11, 04-124 Warszawa, Poland; e-mail: a.freliszka@gmail.com